

Groeikansen voor VVD, SP en PVV

Dilemma's voor andere partijen.

De standpunten van kiezers en partijen - Dr. Pieter van Wijnen

Zo'n tweehonderd jaar geleden werden in de politiek de termen links en rechts geïntroduceerd. De begrippen verwezen naar de voor- en tegenstanders van democratisering, respectievelijk gesitueerd ter linker en rechter zijde van de voorzitter van het Franse parlement. Tegenwoordig worden in de Nederlandse politiek de termen links en rechts nog vaak gebruikt om een samenvatting te geven van de standpunten van kiezers en partijen op uiteenlopende beleidsonderwerpen.

Mensen die op economisch terrein als links worden geduid, vinden het wenselijk dat de overheid ingrijpt in de economie voor een meer gelijke verdeling van welvaart. Economisch rechtse mensen vinden dat deze interventies ten koste gaan van de individuele vrijheid van burgers en accepteren eerder verschillen in welstand.

In de Nederlandse politiek speelt ook een conflict tussen materialistische en postmaterialistische oriëntaties. Postmaterialisten worden vaak als links beschouwd, zij zijn voorstanders van meer democratisering, minder uitgaven aan defensie en geven hoge prioriteit aan duurzaamheid. De als rechts geduide materialisten hechten meer belang aan het bereiken van economische groei en de handhaving van orde en gezag.

De sociaaleconomische conflictdimensie met betrekking tot welvaartsverdeling valt grotendeels samen met de (post)materialistische conflictdimensie. Mensen met een postmaterialistische waardeoriëntatie zijn vaker voor het verkleinen van sociaaleconomische verschillen.

Een derde conflictdimensie wordt gevormd door een botsing tussen seculiere en religieuze oriëntaties. Actuele voorbeelden van deze strijd zijn onderwerpen als het homohuwelijk, het verbod op godslastering en de opening van winkels op zondagen. Er zijn tegenwoordig weinig Nederlanders die onderwerpen zeer belangrijk vinden die gerelateerd zijn aan het religieus/seculiere conflict.

Sinds het begin van de jaren negentig zijn nieuwe thema's controversieel geworden in de politiek waarbij de links-rechts standpunten niet corresponderen met links-rechts standpunten op de oudere, voornamelijk sociaaleconomische thema's.

Dit betreft in eerste instantie de kwesties van de aanpassing van etnische minderheden aan de Nederlandse cultuur, de toelating van asielzoekers en het bestraffen van criminaliteit. Uit eerder onderzoek is gebleken dat mensen met een lagere opleiding en een lager inkomen doorgaans links zijn op sociaaleconomische onderwerpen en rechts op deze nieuwe thema's. Ze zijn vaker voor meer culturele aanpassing van etnische minderheden, strengere toelatingseisen voor asielzoekers en zwaardere straffen bij criminaliteit. Hoger opgeleide en beter verdienende burgers zijn vaak rechts op sociaaleconomisch terrein en linkser op de nieuwe thema's (allochtonen kunnen de eigen cultuur behouden, een ruimhartig immigratiebeleid, preventie van criminaliteit is belangrijker dan repressie).

De integratie van minderheden, immigratiebeleid en criminaliteitsbestrijding vormen tezamen een nieuwe conflictlijn, die vaak wordt aangeduid met de termen libertair-autoritaire dimensie of culturele dimensie.

Andere nieuwe strijdpunten die een aparte conflictdimensie vormen, hebben te maken met de wenselijkheid van veranderingen in de politieke en sociaaleconomische ordening van de samenleving.

Voorstanders van sociaaleconomische verandering pleiten onder andere voor een versoepeling van het ontslagrecht, flexibilisering van arbeid, verdere verhoging van de pensioenleeftijd en afschaffing van de hypotheekrente aftrek. Tegenstanders verwerpen deze maatregelen met het argument dat hiermee de financiële zekerheid van bepaalde groepen burgers wordt aangetast. Actuele strijdpunten over de staatkundige inrichting van Nederland hebben vooral betrekking op de Europese eenwording.

Eenzijds zijn er voorstanders van een verdere overdracht van politieke bevoegdheden van Nederland aan de Europese Unie, met als mogelijk eindresultaat een federaal Europa. Anderzijds zijn er mensen die geen verdere overdracht willen of zelfs aan de EU toegekende politieke macht willen terugbrengen naar Nederland.

In deze onderzoeksnotitie staan de volgende vragen centraal:

Welke posities nemen partijen en kiezers in op de belangrijke conflictdimensies in de Nederlandse politiek?

Welke conflictdimensies spelen een rol bij de stemvoorkeur van kiezers voor politieke partijen?

Wat zijn de electorale kansen van partijen, gegeven hun positionering op de conflictdimensies?

(NB: In het vervolg wordt met de term kiezers verwezen naar kiesgerechtigde burgers).

De vragen kunnen we beantwoorden met gegevens van een grootschalige enquête, die I&O Research in augustus 2012 heeft afgenomen bij een representatieve steekproef van ruim 7000 kiesgerechtigde respondenten. In deze enquête zijn respondenten een twintigtal stellingen voorgelegd over actuele politieke onderwerpen. Ze konden aangeven of ze het eens of oneens waren met de stellingen, of neutraal waren op het onderwerp.

Op basis van de stellingen hebben we zogenaamde factorscores berekend die aangeven welke positie een respondent inneemt op de sociaaleconomische conflictdimensie (links of rechts), de culturele dimensie (libertair of autoritair), de veranderingsdimensie (progressief of conservatief) en de religieuze dimensie (seculier of confessioneel).

Kiezers beoordelen partijen op de onderwerpen die deze partijen benadrukken

Met een statistische analyse hebben we onderzocht hoe sterk de posities van respondenten op de vier conflictdimensies samenhangen met de waarschijnlijkheid dat zij in de toekomst op een van de in de Tweede Kamer vertegenwoordigde partijen zullen stemmen. Hierbij is gecorrigeerd voor de invloed van demografische kenmerken op stemvoorkeuren. De volgende tabel geeft inzicht in het belang van de dimensies voor de voorkeur voor de afzonderlijke partijen. <Zie Tabel>

	vvd	pvda	pvv	cda	d66	gl	sp	cu	pvdd	sgp	50plus
libertair-autoritair	+++	+++	+++	+	+++	+++	+	+	+	+	++
politieke verandering	+	+	+++	+	+++	++	++	+	+	+	++
sociaaleconomisch	+++	+++	++	+	+	+++	+++	+	++	+	+
seculier/religieus	+	+	+	+	++	++	++	++	+	++	+

+ = zwak, ++ = redelijk sterk, +++ = sterk

De roodgemarkeerde tekens geven de twee dimensies aan met het sterkste effect op de stemvoorkeur voor een partij.

De tabel geeft aan dat ideologische oriëntaties van kiezers van wezenlijk belang zijn voor het begrijpen van hun stemvoorkeur. De electorale voorkeur voor politieke partijen blijkt het meest afhankelijk te zijn van de conflictdimensies waarop deze partijen zich het sterkst profileren.

Van de vier conflictdimensies blijkt de stemvoorkeur voor VVD, PvdA en Groen Links het meest afhankelijk te zijn van de posities die kiezers innemen op de libertair-autoritaire dimensie en de sociaaleconomische dimensie. Cultureel en economisch rechtse kiezers hebben een aanmerkelijk grotere kans VVD te stemmen. Libertaire en economisch linkse kiezers stemmen eerder PvdA of Groen Links.

De electorale aantrekkelijkheid van de PVV, 50 plus en D66 wordt voornamelijk bepaald door de standpunten van kiezers op de libertair-autoritaire dimensie en de veranderingsdimensie. Cultureel rechtse kiezers met een eurosceptische houding stemmen eerder PVV of 50plus. Tevens geldt dat kiezers met een negatieve houding tegenover sociaaleconomische verandering vaker op deze partijen stemmen. Libertaire en Europegezinde kiezers hebben een grotere kans D66 te stemmen.

De kans op een stem voor het CDA is relatief minder afhankelijk van de ideologische oriëntaties van kiezers. De standpunten van kiezers op de sociaaleconomische en politieke veranderingsdimensie hebben nog de sterkste invloed op een voorkeur voor het CDA. Economisch rechtse kiezers met een pro-Europese oriëntatie stemmen eerder CDA.

De stemvoorkeur voor de SP blijkt in positieve zin hoofdzakelijk te worden bepaald door haar oppositie tegen verdere Europese integratie en haar linkse positie op de sociaaleconomische dimensie.

Niet geheel verrassend blijkt de kans op het stemmen op de SGP en de CU primair te worden beïnvloed door de standpunten van kiezers op de seculier-confessionele dimensie.

De electorale aantrekkingskracht van de PvdD wordt voornamelijk bepaald door de positie van kiezers op de economische conflictdimensie. Gegeven de samenhang tussen de economische en (post)materialistische dimensie, is dit een indicatie van de invloed van postmaterialistische waarden-oriëntaties, die onder andere te maken hebben met dierenwelzijn en duurzaamheid.

Posities van partijen en kiezers op de sociaaleconomische, culturele en veranderingsdimensie

De posities van kiezers kunnen we vergelijken met de standpunten van politieke partijen. Daarmee kunnen we uitspraken doen over de mate waarin politieke partijen de publieke opinie vertegenwoordigen, tevens over de kansen van verschillende partijen om stemmen te winnen op de conflictdimensies.

Om de analyses overzichtelijk te houden laten we de seculier-confessionele dimensie buiten beschouwing. Zoals gezegd speelt deze dimensie vergeleken bij de andere drie dimensies een geringe rol in de huidige Nederlandse politiek.

De volgende stellingen van de enquête geven een goede indicatie van de posities van kiezers op de drie belangrijke conflictdimensies.

'In Nederland moeten de verschillen in inkomens kleiner worden'; respondenten die het hiermee eens zijn, zijn links op de sociaaleconomische conflictdimensie. Economisch rechtse mensen zijn het hier niet mee eens.

'Asielzoekers moeten aan strengere eisen voldoen om een verblijfsvergunning te krijgen'; dit is een indicatie van de libertair-autoritaire dimensie. Cultureel rechtse mensen zijn het eens met deze stelling, cultureel linkse mensen geven hierbij oneens aan.

'Voor een gezamenlijk economisch beleid in Europa moeten de Nederlandse regering en het parlement meer bevoegdheden afstaan aan de Europese Unie'; mensen die het eens en oneens zijn met deze stelling, zijn respectievelijk progressief en conservatief op de politieke veranderingsdimensie.

Kiezers zijn in meerderheid economisch links, cultureel rechts en Eurosceptisch

De opinieverdeling op de afzonderlijke conflictlijnen laat het volgende beeld zien. Op de economische dimensie zijn meer linkse dan rechtse kiezers. De helft (51%) is voor een vermindering van inkomensverschillen. Drie op de tien (29%) is tegen een vermindering. Een op de vijf (20%) is neutraal wat betreft de omvang van inkomensverschillen.

Op de culturele dimensie zijn daarentegen meer rechts- dan linksgeoriënteerde kiezers. Twee derde (68%) is voor strengere toelatingseisen voor asielzoekers. Slechts 15% is tegen een strengere toelatingsbeleid. Een op de zes (16%) is neutraal op deze kwestie.

Er zijn meer tegenstanders dan voorstanders van een meer federaal Europa. Zes op de tien (58%) is tegen een verdere afdracht van bevoegdheden aan de EU voor een gezamenlijk economisch beleid, iets meer dan een kwart (27%) is een voorstander, 15% is neutraal.

Vervolgens kunnen we de opinieverdeling van kiezers op drie paren van dimensies in kaart brengen; 1. De sociaaleconomische en libertair-autoritaire dimensie <zie figuur 1>. 2. De sociaaleconomische en politieke veranderingsdimensie <zie figuur 2>. 3. De libertair-autoritaire dimensie en de politieke veranderingsdimensie <zie figuur 3>. De posities van partijen in deze figuren geven ons een indicatie van de vertegenwoordiging van de publieke opinie en de electorale kansen van partijen. Hierbij beperken we ons tot de meest opmerkelijke bevindingen.

Definitie van ideologische achterbannen

Naarmate een kiezer op meer conflictdimensies overeenstemt met een partij zal de kans toenemen dat deze kiezer zijn of haar stem uitbrengt op de betreffende partij. Op basis van deze verwachting kunnen we in de figuren groepen van kiezers traceren met een grotere kans op bepaalde partijen te stemmen. We definiëren kiezers met een hogere stemkans als personen die overeenstemmen met een partij op twee conflictdimensies. Daarbij geldt dat deze twee dimensies een relatief sterk effect hebben op de stemvoorkeur (zie de roodgemarkeerde effecten in tabel 1) en dat de dimensies een belangrijke rol spelen in de profilering van de betreffende partij.

PvdA en Groen Links hebben een kleine ideologische achterban, de VVD kan rekenen op een grotere achterban

Figuur 1. Opinieverdeling op de economische en culturele dimensie.

Economische dimensie (inkomensverschillen)

		Links	Neutraal	Rechts
	Libertair	9 PvdA,SP,GL,PvdD	3 D66	3
Culturele dimensie (asielzoekers)	Neutraal	8 CU,50plus	4	4
	Autoritair	33	13 PVV,CDA	22 VVD,SGP

De groen gemarkeerde cijfers geven de percentages kiezers aan met een bepaalde positie op de dimensies. De partijen waarvoor geldt dat zij op een combinatie van standpunten een aanmerkelijk grotere kans hebben om kiezers te winnen, zijn rood gemarkeerd in de figuren.

Uit figuur 1 blijkt dat de PvdA en Groen Links in beperkte mate stemmen kunnen winnen van kiezers waarmee zowel op economisch als cultureel terrein overeenstemming is. Slechts een op de tien kiezers (9%) is economisch links en libertair.

De VVD daarentegen kan wel rekenen op veel kiezers die overeenstemmen op de dimensies waarop de partij zich profileert. Ruim een vijfde van de kiezers (22%) is zowel economisch als cultureel rechts.

Opvallend is dat een grote groep kiezers door geen van de politieke partijen op beide dimensies wordt vertegenwoordigd. Een derde (33%) is economisch links en cultureel rechts.

De politieke ruimte op de sociaaleconomische dimensie en de veranderingsdimensie is afgebeeld in figuur 2. Deze ruimte is met name van belang voor het CDA en de SP.

De ideologische achterban van het CDA is beperkt, de SP heeft een ruimere potentiële achterban

Figuur 2. Opinieverdeling op de economische en veranderingsdimensie.

Economische dimensie (inkomensverschillen)

		Links	Neutraal	Rechts
	Pro-Europa	12	5	8
		PvdA, GL	CDA, D66	
Veranderingsdimensie (Europese eenwording)	Neutraal	8	4	4
		50plus		VVD
	Eurosceptisch	30	10	17
		SP, CU, PvdD	PVV	SGP

Het CDA kan weinig kiezers aan zich binden met overeenstemming op zowel de economische als de politieke veranderingsdimensie. Slechts 5% van de kiezers toont een voorkeur voor een meer federaal Europa en is neutraal op het strijdpunt van de inkomensverschillen.

De SP heeft wel de potentie om veel kiezers te werven met overeenstemming op beide dimensies. Drie op de tien kiezers (30%) is economisch links en eurosceptisch.

De ideologische niche van D66, electorale kansen voor rechtspopulisten

Tenslotte de positionering van kiezers en partijen op de culturele dimensie en de veranderingsdimensie, afgebeeld in figuur 3.

Figuur 3. Opinieverdeling op de veranderings- en economische dimensie.

Veranderingsdimensie (Europese eenwording)

		Pro-Europa	Neutraal	Eurosceptisch
	Libertair	7	2	6
		PvdA, D66, GL		SP, PvdD
Culturele dimensie (asielzoekers)	Neutraal	5	4	6
			50plus	CU
	Autoritair	12	9	45
		CDA	VVD	PVV, SGP

De groep kiezers met overeenstemming op de dimensies waarop D66 zich profileert is een smaldeel van het electoraat. Slechts 7% van de kiezers is te duiden als libertair op de culturele dimensie en een voorstander van een meer federaal Europa.

De mogelijkheid voor rechts-populistische partijen om kiezers te binden op zowel de culturele als de politieke veranderingsdimensie is groot. Bijna de helft van de kiezers (45%) is cultureel rechts en euro-sceptisch. De standpunten van deze groep hebben de meeste overeenstemming met het beleidsprofiel van de PVV.

Gevolgen voor verkiezingsstrategieën

De VVD, SP en de PVV hebben de mogelijkheid om met een integrale presentatie van hun verkiezingsprogramma stemmen te winnen van grote delen van het electoraat. Er zijn relatief veel kiezers die met deze partijen overeenstemmen op de conflictdimensies die een belangrijke rol spelen in de verkiezingsprogramma's.

Dit geldt niet voor de PvdA, Groen Links, D66 en het CDA. Als deze partijen stemmen proberen te winnen onder kiezers waarmee zij overeenstemmen op een bepaalde conflictdimensie, dan is de kans op succes geringer. Bij de presentatie van het gehele beleidsprogramma kunnen deze kiezers alsnog afhaken vanwege gebrek aan overeenstemming op een andere conflictdimensie. Een pregnant voorbeeld is de PvdA. Veel kiezers van lagere inkomensgroepen kunnen zich vinden in pleidooien voor inkomensnivellering, maar worden weinig enthousiast van de relatief libertaire standpunten ten aanzien van immigratie en integratie.

Dit probleem zouden de partijen op drie manieren kunnen omzeilen: 1. In electorale campagnes hoofdzakelijk de nadruk leggen op thema's die gerelateerd zijn aan één bepaalde conflictdimensie. 2. Het voeren van gedifferentieerde verkiezingscampagnes op basis van segmentanalyses, waarbij standpunten op bepaalde thema's selectief onder de aandacht worden gebracht van groepen kiezers. 3. Het houden van verkiezingscampagnes waarbij de besproken conflictdimensies niet worden benadrukt. In de plaats hiervan kunnen partijen de kiezers proberen te overtuigen van de competentie van hun politiek leiders in het bereiken van beleidsdoelen die niet of nauwelijks controversieel zijn. Voorbeelden van deze consensusonderwerpen zijn het bevorderen van werkgelegenheid en het terugdringen van criminaliteit, milieuvervuiling en woningschaarste.